

שרית כספי-אורון

אדם טבע ודין

ציטוט מומלץ

כספי-אורון ש. 2015. הצעת חוק להפחתת הסיכון הנובע משימוש בחומרי הדברה. אקולוגיה וסביבה 6(2): 139–141.

החקלאות צורכת 98% מחומרי ההדברה בישראל. ריסוס בסמוך למושב גן יאשיה, יוני 2015 | צילום: שחר בוקמן

הצעת חוק להפחתת הסיכון הנובע משימוש בחומרי הדברה

נקודת מבט

גיליון קיץ 2015 / כרך 6(2)

29 ביוני, 2015

"אין אני טוענת, שאסור להשתמש לעולם בקוטלי חרקים. אולם אני טוענת שהפקדנו בלא-הגבלה חומרים כימיים רבי-עוצמה בידי אנשים הלוקים בבורות, רבה או מעטה, לגבי עוצמת הנזק האצורה בהם. בלא הסכמתם – ותדיר אף בלא ידיעתם – כפינו על אנשים רבים מאוד מגע עם רעלים אלה." רייצ'ל קרסון, האביב הדומם^[5]

במדינה צפופה כמו ישראל, שחומרי הדברה לשימושים חקלאיים, עירוניים ואחרים משמשים בה בקרבה גדולה לאוכלוסייה ולמערכות אקולוגיות רגישות, יש צורך בשיפור המדיניות הלאומית בנושא. הצעת חוק של אדם טבע ודין מבטיחה לשפר את ההגנה על בריאות הציבור והסביבה.

חומרי הדברה הם חומרים אורגניים בעלי הרכב כימי וקבוצות פונקציונליות שונות (כגון חומרים אורגנו-כלוריים, אורגנו-זרחניים ועוד), הנמצאים בשימוש מכוון לצורכי האדם ומיועדים לקטול סוגים שונים של מיני חי וצומח (כגון עשבים, פטריות, חרקים, מכרסמים ועוד). פרט לתועלת הגלומה בהם, עלולים חומרי ההדברה גם לגרום נזקים ניכרים. ניטור ביולוגי אצל בני אדם (מדידת מזהמים סביבתיים כימיים ברקמות ובהפרשות) וניטור סביבתי מראים חדירה של חומרי הדברה לגוף האדם וכן לסביבה. חשיפה כזו פוגעת בבריאות הציבור (למשל פגיעה נוירולוגית, פגיעה בפוריות ופגיעה בהתפתחות עוברים) וכן לפגיעה במערכות אקולוגיות. ספרה של רייצ'ל קרסון "האביב הדומם"^[5], המתאר מוות של החיים בנחל עקב חומרי הדברה, זכור כציון דרך בתנועה הסביבתית בעולם. מאז פרסומו עלתה רמת הידע על הסיכונים והנזקים הקשורים בחומרי ההדברה. ידע זה מחייב שימוש מצומצם ומושכל יותר בחומרי הדברה ומציאת תחליפים מזיקים פחות.

אדם טבע ודין **מקדמת הצעת חוק שמטרתה הפחתת הסיכונים משימוש בחומרי הדברה**. הצעת החוק מציעה שורה של פתרונות להתמודד עם הליקויים והכשלים במצב הקיים. ראשית, ההצעה מחייבת הכנה של **תכנית פעולה להפחתת הסיכון משימוש בחומרי הדברה**. התכנית תוכן תוך התחשבות בשיקולים כגון הגנה על בריאות הציבור, הגנה על הסביבה, מקורות המים והמגוון הביולוגי, הגברת השקיפות ונגישות המידע בתחום, הגנה על גידולים והזנתם, שמירה על ביטחון תזונתי, אספקת מזון ועוד. בניגוד לאסטרטגיה לחקלאות בת-קיימא של משרד החקלאות ופיתוח הכפר^[4], התכנית תכלול כלים ומדדים לעמידה ביעדיה, לרבות תמריצים כלכליים ותמיכות מבוססי תוצאות, כלי פיקוח ואכיפה, וכן הדרכה מקצועית לחקלאים. כמו כן, התכנית תכוון לצמצום השימוש בחומרים הנחשבים למסוכנים ביותר.

בישראל נעשה שימוש רב בחומרי הדברה למגוון מטרות – חקלאות, גידול בעלי חיים, שמירת מזון, תברואה, ביעור עשבייה ושימוש אישי לדחיית מזיקים ולהשמדתם. לפי נתוני הלמ"ס, השימוש בחומרי הדברה בחקלאות בישראל גבוה ביחס למדינות אחרות בעולם^[3]. מדובר בקרוב ל-7,000 טונות של חומר פעיל בשנה, או 3.2 טונות חומר פעיל ל-1,000 דונם של שטחי חקלאות. המדינה הבאה בדירוג השימוש בחומרי הדברה, פורטוגל, משתמשת בכמחצית מכמות זו לפי שטח חקלאי. הרוב המכריע של מכירות חומרי הדברה – 98% – מיועד לצרכים חקלאיים. 30% מתוכם שייכים לקבוצת חומרים לאידוי קרקע, שהם חומרים מסוכנים ביותר^[3]. מלבד נתונים כלליים של הלמ"ס באשר למכירות של חומרי הדברה, **אין כלל מעקב או רישום של כמויות חומרי ההדברה המשמשים בארץ, ולא ניתן לאמוד את החשיפה של הציבור לחומרי הדברה מהשימושים השונים**.

יצעת החוק של אדם טבע ודין מציעה להקים מערכת מידע ממוחשבת שכל שימוש בחומרי הדברה יירשם בה. כל גורם ידווח על השימוש בחומרי הדברה באופן מפורט, כולל מטרת השימוש, סוג החומר וכמותו, מועד השימוש ועוד. מערכת המידע תכלול רשימה של חקלאים וגופים אחרים בישראל שמשתמשים בחומרי הדברה. הודות לשקיפות המידע, הציבור הרחב יוכל לדעת מה מידת השימוש בחומרי הדברה בסביבתו ומה פוטנציאל החשיפה שלו. שקיפות מלאה של הנתונים תאפשר ביקורת ציבורית על מדיניות הממשלה להפחתת הסיכון מחומרי הדברה.

כון להיום, המגבלות לשימוש בתכשירי הדברה אינן מספקות הגנה ראויה לבריאות הציבור. **לפי החוק הקיים, ניתן לרסס בחומרי הדברה סמוך למבנים, גם אם מדובר במבנים שנעשים בהם שימושים רגילים, כגון גן ילדים**. עבור חומרים בודדים שנחשבים למסוכנים ביותר ושעברו בחינה מחודשת בשנים האחרונות, נקבעו מרחקי מגן מחמירים, במטרה להרחיק את השימוש בחומרים אלה מהאוכלוסייה. עם זאת, בהיעדר פיקוח, אין כל הבטחה כי המגבלות הללו מתקיימות. בשנת 2013, למשל, נחשפו מאות אנשים לחומרים מסוכנים בעקבות שימוש בניגוד להוראות התווית ואי-עמידה במרחקים הנדרשים^[1]. במשרד להגנת הסביבה נרשמות 200–300 תלונות מדי שנה מתושבים הסובלים מריסוס בשטחים החקלאיים בקרבת מקום מגוריהם. על אף מספר רב של תלונות, האכיפה מינימלית^[2].

הצעת החוק מגדירה **מנגנון מבוסס מדעית לקביעת מרחקי בטיחות** שיש לשמור בין שטחים חקלאיים שנעשה בהם שימוש בחומרי הדברה לבין שימושי קרקע אחרים. מרחקי הבטיחות ייקבעו באופן המבטיח כי במרחק זה, ריכוז החומר באוויר אינו מסכן את האדם או את הסביבה. יוקם הסדר מיוחד באשר לשימוש בחומרים מסוכנים ביותר. הסדר זה כולל דרישה לקבלת רישיון מיוחד לשימוש בתכשירים לאידוי קרקע, כך שרק בעלי רישיון יורשו להשתמש בתכשירים אלה, וזאת לאחר הכשרה ייעודית לדבר.

להדברה באמצעות כלי טיס יש פוטנציאל מוגבר לפגיעה סביבתית ובריאותית בהשוואה לשיטות קרקעיות, בשל פיזורו הנרחב של החומר בסביבה. במטרה למנוע פגיעה מיותרת בסביבה או בחיי אדם מתירה הצעת החוק ריסוס אווירי רק בנסיבות מיוחדות.

השימוש בקוטלי עשבים בתחום העירוני והבין-עירוני אינו מוסדר באופן מספק בחקיקה הקיימת. בדרך כלל, קוטלי העשבים נחשבים פחות מסוכנים מקוטלי חרקים, אך לאחרונה סווג קוטל עשבים נפוץ ביותר – glyphosate (ראונדאפ) – כגורם מסרטן סביר אצל בני אדם^[6]. על אף הסיכון, השימוש בקוטלי עשבים ברשויות המקומיות ממשיך ללא מגבלות וללא פיקוח. לגבי שימושים שאינם חקלאיים, הצעת החוק קובעת כי יותר השימוש בקוטלי עשבים רק במקרים שלא קיימת בהם חלופה סבירה או כאשר קיימת סכנה בטיחותית המחייבת הרחקת עשבים מידית. על השר להגנת הסביבה לקבוע כללים לשימוש בטוח בקוטלי עשבים, בייחוד באשר לשימוש סמוך לאזורים רגילים.

הצעת החוק תועבר לדיון בכנסת בחודשים הקרובים. אם יאושר החוק, הוא יביא לשימוש מאוזן ובטוח יותר בחומרי הדברה, באופן שמבטיח שיפור בהגנה על בריאות הציבור והסביבה.

מקורות

1. המשרד להגנת הסביבה. 2014. אשכול משאבי טבע – סיכום פעילות שנת 2013.
2. המשרד להגנת הסביבה. 2015. אגף סביבה חקלאית – דו"ח מסכם שנתי 2014. רשות הטבע והגנים היחידה הסביבתית.
3. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. 2013. חומרי הדברה בישראל 2008–2010. פרסום 1497.
4. משרד החקלאות ופיתוח הכפר. 2010. אסטרטגיה לפיתוח בר-קיימא במשרד החקלאות ופיתוח הכפר.
5. קרסון ר. 1962. תרגום: שרתי י (1966). האביב הדומם. הוצאת טבע ובריאות.
6. World Health Organization – International Agency for Research on Cancer. 2015. IARC Monographs volume 112: Evaluation of five organophosphate insecticides and herbicides.